

II. lelőhely: A feltárás a két homokhát és a köztük lévő mélyebb rész D-i végét érintette. A lelőhely ezen részén korábban akácok helyezkedtek el. A korábbi talajművelés, az erózió illetve az akácok kivágása erős mértékben bolygatta és ez által pusztította a finom homokos talajú lelőhelyet. A gépi humuszolás és a feltárás során is számos, objektumhoz már nem köthető szórvány leletanyagot (őskori kerámiatöredékek, obszidiánpenge töredékei) találtunk a felszínen. A vizsgált 13 jelenség nagy része geológiai jelenségnek illetve jelenkori beásásnak/bolygatásnak bizonyult. Négy régészeti jelenséget azonosítottunk, de ezek is már csak a korábbi őskori megtelepedés földbe mélyedő objektumainak a legalja volt. A lelőhely ezen része nagy mértékben megsemmisült.

A geodéziai mérések alapján az I. lelőhelyen 1965,4 m²-t, a II. lelőhelyen 1735,6 m²-t tártunk fel.

KISJUHÁSZ VIKTÓRIA

83. Csanádapáca, Kisapáca

(Békés megye) B

2008. április 23-án helyszíni szemlét végeztünk a Maros hordalékkúpjain található bronzkori földvárak területén. A földvárat szinte majdnem minden oldalról víz folyta körbe; D-i oldalán lapos a terület, amely esősebb időkben víz alatt állhatott. A sánc egy igen lapos ovális formát mutat, külső felülete sárga; Ny-i vége, a dűlőtől közvetlenül D-re paticsos. A sánc vonulata igen jól megmaradt, végig követhető volt. Szinte az egész területet bejártuk, rajta kevés bronzkori edénytöredéket találtunk.

Munkatárs: Lichtenstein László.

RÓZSA ZOLTÁN

84. Csoma, temető

(Somogy megye) Ő

A Somogy megyei régészeti topográfiához végzett 1975-ös kérdőív pusztatemplomokra vonatkozó kérdésére válaszolva Csomán a temetőben lévő kápolnát jelölték meg ilyenek. Március 17-én középkori leleteket nem találtam, de a temető Ny-i bejárata közelében fekvő sírok földjéből több őskori cserepet szedtem össze.

K. NÉMETH ANDRÁS

85. Csókakő, vár

(Fejér megye) Kö, Kú

A 2008. július 7. és augusztus 1. között, az NKA Műemléki és Régészeti Kollégiumának anyagi támogatásával zajló kutatási program célja az alsóvár (1960–62. évi II. régió) kaputornyára irányuló munkák befejezése és az alsóvár újabb sávban történő feltárása volt.

A 15. századi gótikus kaputorony a vár eddig ismert legértékesebb műrészleteket őrző eleme (felvonóhidascsapórácsos kapuzat). A korábbi kutatások (1960–62, 1997–2000) részleteiben már érintették, majd 2007-

ben – belső terének és K-i előterének megkutatásával – teljesen feltártuk. Az idei kutatás – egy, a torony D-i homlokzata mentén nyitott szondával – a torony és a vár D-i kettős főfalrendszere időrendi viszonyának tisztázását tűzte ki célul. Ennek során (a tavaly észlelteket megerősítve) megállapítást nyert, hogy az alsóvár D-i főfal-rendszerének belső (É-i) síkja a 15. századi toronnyal egykorú, azzal egybeépült. A torony DK-i sarkához csatlakozó, keskeny felmenő falcsont – mely az 1995–96. évi műemléki helyreállítás során rézsús lefuttatást nyert – nem értelmezhető a torony „föltetős” fedésű őrszobafalának, hanem a 15. századi alapfalra ültetett gyilokjáró-fal maradványa. Ugyancsak megállapítást nyert, hogy a 15. századi torony-várfal együttes elé húzott – a barbakánnal kötésben álló, K-i végén „olaszos” szögben törő – új falsík a 16. sz. első felében épült. (Alapozási szakaszának tetején a torony oldalára kissé felfuttatott, korhatározó kerámiaanyagot tartalmazó öntött habarcsréteget terítettek el, mely alatt a falelválás tisztán jelentkezett). E 16. századi építkezés összefüggésbe hozható a toronybelső tavaly feltárt, „szögletes patkó alakú” köpenyezett beszűkítésével és K-i „belsőkapu”-kialakításával, melyet Matthäus Lang von Wallenberg salzburgi érsek (1519–1540) verete keltezett. Figyelemmel a vár szinte lakhatatlan állapotát jelző 1528-as leírásra, s az 1543/44-es török foglalásra, e torony- és várfalátépítés a Bakicsok birtoklásának időszakára (1530-as évek, 1540-es évek legeleje) valószínűsíthető. (A vár átfogóbb felújítási programjára utalhat többek között a felsővári ciszterna ugyanekkorra tehető felújítása, melyet I. Ferdinánd 1530-as érme keltez, továbbá az alsóvár D-i külső várfalával egybeépített barbakán emelése.)

Az alsóvár Ny-i részének egy újabb – É-D-i irányban teljes (17,5 m) hosszúságú és 5–7,5 m között változó szélességű – átvágása eredményeként számos 15–17. századi objektum, építészeti részlet került napvilágra, a tavalyi felületek K-i irányban kiterjesztett szerves folytatásaként.

A 2. árok „A” (É-i) szakaszán folytatódott az alsóvár Ny-i zárófala, a várkápolna, valamint a kaputorony falszorosa által határolt kettős sziklaterasz kutatása. A 15. századi periódus vonatkozásában a gótikus kápolnába vezető lépcsősor – eddig törmelékkel fedett – alsó szakasza került napvilágra. Az alsó terasz természetes sziklafelületére lefutó lépcsősor újabb 4-5 foka volt követhető: a járólapok már hiányoztak, de a sziklába vésett, habarcslenyomatot ágyazatuk rögzíthető volt. A lépcső alapját adó sziklatömb Ny-i tövében sikerült rábukkanni az alsó sziklaterasz 15. századi agyagos járósíntjének egy újabb csonkjára, melyet 2007-ben V. László és Hunyadi Mátyás pénzei kelteztek (felületén betaposott, erősen szenes-hamus törmelék). A 16–17. sz. vonatkozásában folytatódott a kápolna és lépcsősora elé húzott, K–Ny-i irányú támfalrendszer feltárása. Megállapítást nyert, hogy ennek korai (a 15. századi járósíntre alapozott) falmagva a 16. sz. első felére (megint csak a Bakics-időszakra) keltezhető, és K-i szakaszán, a kápolnalépcső tövében, É felé kiugratott, téglalap alaprajzú falazott akna tagolja

(helyenként az elbontott felmenő szakasz csonkjaival). Ennek vízzáró szigetelése, és a belső falára rakódott vízkőréteg megengedi az esetleges víztároló funkciót. Gazdag kerámiaanyagú visszatöltésére még ugyancsak a 16. sz. közepe előtt sor került. Az akna K-i oldalán rábukkantunk a 16. századi támfalegyütteshez tartozó külső járószint csonkjára is (a sárga sóderes sziklakerámiaanyagú ágyazatra terített, ugyanezen sóderrel kevert sárga agyagréteg, tetején belenyomott-lerakott törtkő burkolattal). E járószint már ráfedett a kápolnalépcső alsó, elbontott szakaszára.

További mérlegelendő kérdést vet fel a 16. századi akna és támfalegyüttes alaprajzi rendszere, melybe tökéletesen illeszkedni látszik az 1960–62. évi feltárások során napvilágra került (s helyét illetően 2007-ben újra hitelesített) fémmegmunkáló műhely, továbbá a 2007-ben a felső sziklateraszon feltárt tüzelőhely is. Utóbbi kora ugyancsak a 16. sz. első fele. A támfal Ny-i végén elhelyezkedő, az aknával közel azonos méretű, és a támfal síkjához képest szintén É-ra kiugratott műhelymaradványt feltárói a 15. századra keltezték. Az összetartozás lehetőségének létjogosultságát a műhely 1960–62. évi leletanyagának felülvizsgálata döntheti csak el. A támfalrendszer a török időkben két ízben is megújításra került, kettős köpenyezés formájában. Ennek korábbi periódusában (16. sz. második fele?) a támfal K-i irányban a falazott aknán túlnyúló meghosszabbításra került, félköríves lezárással becsatlakozva a felsővár déli homlokzata elé húzott (1997–99 közötti feltárásokor ágyúállásként meghatározott), szintén török kori falazott teraszhoz. E vegyes (kő-tégla) falazatú első köpenyezés félköríves szakaszán „belső falsík nélküli”: oldalról közvetlenül a 16. századi járószinttel fedett feltöltésre támaszkodik, az aknával érintkező szakasza ráfut annak alapozásig visszabontott falaira is. Feltehető, hogy ez az átépítés funkcionális változásokkal is összefügg (ágyúállássá alakítás?). Jelen ismereteink szerint a 17. sz. első felében kerülhetett sor a támfalrendszer második, ugyancsak vegyes falazatú köpenyezésére.

A 2. árok „B” (középső) szakaszán folytattuk a kaputoronytól induló, 4–4,5 m vastag kőomladékkal fedett falszorost É-on a kettős terasz 2,5–3 m magas sziklaoldala, D-en az alsóvár főfalrendszere kísérte továbbra is. A tavaly észleltékhez hasonlóan tudtuk követni a középtengelyében vízszivárgós 15. századi kövezetet, melyet e szakaszon a 16–17. századi átalakítások, sérülések és beásások intenzívebben törtek át. A falszoros e szakaszának meghatározó eleme az É-i sziklafal mentén húzódó, kétperiódusú török kori objektumrendszer (terasz, majd támfal). Az első periódust egy Ny–K irányban kiszélesedő, háromszög alaprajzú terasz jelenti. Ennek (másodlagos felhasználású középkori kváderekből és törtkőből álló, agyagos földkötésbe rakott) D-i homlokfala az e szakaszon hosszan elnyúló, mesterséges lépcsővel tagolt sziklafalhoz támaszkodik. A fal és a levéselt szikla közét bőséges török kerámiaanyagot tartalmazó pusztulási törmelékkel töltötték fel,

majd a falszoros kövezetétől számított 0,9–1 m-es szintmagasságban agyagos járószinttel zárták le. A második periódust jelentő sárga agyagtámfal kiépítése a korábbi terasz rakott kőfalának részbeni elbontásával, ill. az új építmény hasonló technikájú alapozásába való befoglalásával járt együtt, az alapterület jelentős növelése mellett. Ezzel összefüggésben egyrészt megállapítható, hogy a falszoros nyugatabbi szakaszán 2007-ben megtalált kőszalagterasz és a vörös-fehér vakolású, karóvázas, sárga agyagfalomladék is e támfal része. Másrészt megépülése a falszoros természetes kiszélesedését követő 15. századi út részbeni elbontását, és a kaputoronynál mérhető nyomtávra való leszűkítését is maga után vonta. Ezzel szerves egységben, a falszoros D-i fala mentén egy párhuzamos, ugyancsak másodlagos felhasználású középkori kváderekből és törtkőből álló, agyagos földkötésbe rakott „kerékvető” kőszalagot is leraktak.

A falszoros É-i frontjához visszatérve: a sárga agyagtámfal e szakaszon való jobb megfigyelhetősége ellenére sem dönthető el egyértelműen, hogy a sziklafal oldalán kb. 45 fokos szögben lefutó, vastag agyagomladék nagy kiterjedésű összefüggő felülete bedőlt fal maradványa, vagy eredendően – egyfajta rézsűs „ágyúfalként” – így épült-e meg? Mindenesetre felső pereme „ráfut” a felső sziklateraszon feltárt török kori támfal második köpenyezésére. A vázolt építési periódusok török koron belüli finomabb korhatározásához fontos adalékot szolgáltat, hogy a támfal építése során a befoglalt terasz agyagos járószintje erősen átégett, leletgazdag törmelékfeltöltést kapott (benne egy szemeskályha betöltött omladékával), melyet többek között II. Mátyás (1608–1619) és II. Ferdinánd (1619–1637) denárjai keltezték a 17. sz. középső harmadára. Mindez a korábbi török teraszt már önmagában is a 16. sz. második fele–17. sz. első harmada közti időszakba utalja. E törmelékfeltöltést már a vakolt sárga agyagfal maradványa zárja le, melynek tetején III. Szulejmán (1687–1691) 1689-es „mangir”-jára bukkantunk.

A 2. árok „C” (D-i) szakaszán az alsóvár kaputornyához csatlakozó D-i főfalrendszer belső szakaszát kutattuk. A vonatkozó fontosabb építéstörténeti és időrendi kérdéseket a kaputorony D-i homlokzata mentén nyitott szonda tárgyalása kapcsán már ismertettük, így csupán a többlet eredményekre térünk ki. Befejeződött a 15–16. századi kettős falra ültetett török kori K-i „őrszoba” feltárása: napvilágra került az ÉK-i sarok és a K-i homlokzat, a 16. századi „külső fal” szélességét tartó, keretező elemként középkori kvádert is felhasználó bejárattal. A vár 1690-ben készült „karlsruhei felmérése” e szakaszon helytállóan rögzítette a szituációt: a helyiség nem terjed ki a kettős falrendszer „olasz-bástyás” formát idéző sarkáig. A 15. századi „belső fal” vonatkozásában fontos megfigyelésként, a török kori szoba K-i falába foglalva (a 16. századi falperiódustól való elválás vonalában) sikerült rögzíteni a még a 16. században visszabontott gyilokjárófal egy kicsiny csonkját. A kettős falrendszernek a helyiség által nem beépített szakaszán (viszonylag nagy és összefüggő felületen) pedig sikerült rábukkanni a gyilokjáró mentén futó, sárga agyagágyazat-

ra terített 15. századi kövezett járósíntre is, mely – úgy látszik – a török időkben is használatban maradt. E felületet a 16. századi falperiódus sávjában a már ismeretett öntött habarcs fedőréteg váltotta ki.

Munkatársak: Bocsi Zsófia (KLTE, Debrecen), Bodó Balázs (KÖH), Stibrányi Máté (KÖSZ) régészek; Mesterházy Gábor, Kondé Zsófia, Kolláth Ágnes egyetemi hallgatók. Térinformatika: Holl Balázs (MNM), fotogrammetria: Vajda József és Györffy Ilona. Tervezés: Gál Tibor és Gerák Miklós.

HATHÁZI GÁBOR – KOVÁCS GYÖNGYI

86. Csököly, Tamánta

(Somogy megye) N?, Kö, Kk

2008. február 28-án régészeti felügyelet során új régészeti lelőhelyet azonosítottunk. A lelőhely É-i részén a humuszos, helyenként agyagos talajban két helyen szürkés foltot figyeltünk meg, mindkettőben tégladarabok voltak, a keletiben kézi korongon készült fazék aljtöredékei is, melyek talán népvándorlás koriak. A lelőhelyen néhány középkori és késő középkori kerámiatöredéket is találtunk. Tamántán Nováki Gyula terepbejárást végzett a Somogy Megye Földrajzi Nevei (169/75. 528. old.) alapján, de földvárat nem talált (RRM A. 626.). Most a terület szántott, jól áttekinthető volt, de semmilyen kiemelkedés nem utalt erődítésre.

Munkatárs: Nyári Zsolt.

NÉMETH PÉTER GERGELY

87. Dabas, Közép-domb

(Pest megye) Sza, A, Kö

A 2256/3 hrsz., 430×6 m alapterületű útszakasz megelőző régészeti feltárását 2008. augusztus 6. és szeptember 10. között végeztük el. Összesen 96 objektumot tártunk fel. A lehumuszos felület ÉNy-i felén sűrűn, míg DK-i felén ritkásabban kerültek elő régészeti objektumok, de a teljes felület régészetileg fedett volt. A munkálatok során egy szarmata kori (Kr. u. 3. sz.) és egy 13–15. századi település maradványait tártuk fel. Ugyanezen település mintegy 1000 objektumát bontottuk ki 2007–2008 telén a jelen beruházástól pár száz méterre található pusztatemplom mellett (Dabas, Templom-domb).

Az objektumok a két különböző korú település közt fele-fele arányban oszlanak meg. A 3. századra 1 ház, 15 gödör és 20 árok datálható, köztük egy többszortatú árokrendszer. Legjellemzőbb leleteik a szürke, jól iszapolt, korongolt fazéktöredékek, terra sigillata töredékek és nagy mennyiségű állatcsont. Két gödör valószínűleg az avar korra datálható, ezekben sütőharang-töredékek voltak. A középkori objektumok szórtan, de a teljes beruházási területre kiterjedően helyezkedtek el. Három félig földbe mélyített, döngölt padlóval, agyagból épített kemencével ellátott középkori házat bontottunk ki, valamint több tűzhelyet, kutat és gödröt, változatos

leletanyaggal. A házakban pénzt, kerámialeleteket (fazekat, szilkét), a kutakban csont- és vaseszközöket, az árkokban bronzvereteket találtunk.

2008. október 16–28. között építkezést megelőzően ásatást végeztünk a (Hrsz.: 7800/5) telken, melynek során egy Kr. u. 3. századi település maradványait, 29 objektumot tártunk fel. A leletek alapján az általunk vizsgált településrészlet azonos a 300 m-rel távolabb, a Közép-dombon (Hrsz.: 2256/3) feltárt településsel. Az objektumok nagy része gödör volt, melyek szórtan helyezkedtek el a felületen. Jellemző leleteik a szürke, korongolt, jól iszapolt, simított felületű fazéktöredékek voltak. A gödrök mellett kibontottunk még egy igen széles, többszortatú, többször megújított árkot, melybe kisebb árkok csatlakoztak be. Az árokból származott a legnagyobb mennyiségű lelet, egyebek közt római kerámiatöredékek és egy vaspengé. Előkerült egy földbe vájt, szabadtéri sütőkemence is kétrétegű sütőfelülettel.

Munkatársak: Hajdú László, László József, Várkonyi Diana.

RÁCZ TIBOR ÁKOS

88. Dabas, Telek-dűlő

(Pest megye) R, B, V, Sza

2008. szeptember 3-án lakossági bejelentésre a Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága munkatársai helyszíni szemlét tartottak a területen, hol egy mostanig ismeretlen lelőhelyen a tulajdonos homokkitermelést végzett. A síkságból kiemelkedő domb tetején és oldalában intenzív rézkori, bronzkori, vaskori és császárkori településnyomokat találtunk, melyeket részlegesen elpusztítottak a munkálatokkal.

RÁCZ TIBOR ÁKOS

89. Dabas, Templom-domb, Fertályos-földek

(Pest megye) Kk

2008. január 17. és február 23. között folytattuk a 13–15. századi lelőhely 2007 novemberében megkezdett feltárását további 680 objektum kibontásával és dokumentálásával. A két ásatási szezonban megközelítőleg 1000 régészeti objektumot tártunk fel: 20 házat, 4 kutat, 6 külső kemencét, néhány árkot és mintegy 200 cölöplyukat. A többi objektum hamus, homokos betöltésű gödör volt. A cölöphelyek a felület ÉK-i negyedében csoportosultak, szórtan helyezkedtek el, mindössze 20–30 rendeződött egyértelműen sorokba. A cölöplyukak vágták a többi objektumot, késő középkori leletanyagot tartalmaztak. A félig földbe mélyített házak változó méretűek voltak, ovális, agyagból épített kemencével, sárga, döngölt agyagpadlóval. Több házban találtunk pénzt. Méretei és jellege miatt is kiemelkedő a pusztulása után in situ ránk maradt 223. sz. ház, vagy pince. Földfelszín alá mélyedő alapterülete 10×5 m, mélysége nyelési szinttől számítva 160 cm volt. Oldalán körben végig megtaláltuk a több szintben elhelyezett